

ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ ТА ПРАВОСВІДОМОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

FORMING PUBLIC POSITION AND LEGAL AWARENESS WITH THE HELP OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Шугало В.М., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0001-4756-9494

Метою роботи є з'ясувати, як цифрові технології, ЗМІ та соціальні мережі формують суспільну позицію й правосвідомість громадян. Методика ґрунтується на комплексному вивченні та узагальненні наявних науково-теоретичних напрацювань із подальшим формулюванням обґрунтованих висновків і рекомендацій. Дослідження показало, що цифрові технології, ЗМІ та соціальні мережі суттєво впливають на формування суспільної позиції та правосвідомості, поєднуючи інформування, комунікацію й мобілізацію громадян. Поряд із підвищенням правової обізнаності та активізації участі в управлінні виявлено ризики дезінформації, маніпуляцій, «слактивізму» та надмірного контролю інтернет-простору. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі впливу цифрових технологій, ЗМІ та соціальних мереж на формування суспільної позиції й правосвідомості з урахуванням як конструктивних, так і деструктивних чинників. У роботі вперше в українському контексті системно поєднано теоретичні підходи до правосвідомості (зокрема концепцію А.І. Луцького) з емпіричним аналізом цифрових інструментів е-демократії, виявлено специфіку їх впливу на когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти правової свідомості. Практична значимість полягає в тому, що отримані висновки та рекомендації можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями та освітніми установами для підвищення ефективності правового інформування, розвитку електронної демократії та формування правової культури громадян. Зокрема, результати дослідження можуть сприяти створенню дієвих механізмів громадського контролю, удосконаленню правових засад цифрової комунікації та використанню цифрових платформ як інструментів формування суспільної позиції. Практичний ефект полягає також у можливості впровадження цифрових технологій для підвищення прозорості діяльності влади, розширення участі громадян у прийнятті управлінських рішень і зміцнення довіри до демократичних інститутів.

Ключові слова: цифрові технології, засоби масової інформації, держава, соціальні мережі, цифрові платформи, е-демократія, суспільство, правосвідомість, суспільна позиція, медіаграмотність, дезінформація, громадянська активність.

The aim of the work is to find out how digital technologies, media and social networks shape the public position and legal awareness of citizens. The methodology is based on a comprehensive study and generalization of existing scientific and theoretical developments with the subsequent formulation of substantiated conclusions and recommendations. The study showed that digital technologies, media and social networks significantly influence the formation of public position and legal awareness, combining informing, communication and mobilization of citizens. Along with increasing legal awareness and increasing participation in governance, the risks of disinformation, manipulation, «slacktivism» and excessive control of the Internet space were identified. The study consists of a comprehensive analysis of the impact of digital technologies, media and social networks on the formation of public position and legal awareness, taking into account both constructive and destructive factors. The work, for the first time in the Ukrainian context, systematically combines theoretical approaches to legal awareness (in particular, the concept of A.I. Lutsky) with an empirical analysis of digital tools of e-democracy, reveals the specifics of their impact on the cognitive, emotional-value and behavioral components of legal awareness. Practical significance is that the conclusions and recommendations obtained can be used by state authorities, local governments, public organizations and educational institutions to increase the effectiveness of legal information, develop e-democracy and form a legal culture of citizens. In particular, the results of the study can contribute to the creation of effective mechanisms of public control, improve the legal foundations of digital communication and use digital platforms as tools for forming a public position. The practical effect also lies in the possibility of implementing digital technologies to increase the transparency of government activities, expand citizen participation in making management decisions and strengthen trust in democratic institutions.

Key words: digital technologies, mass media, state, social networks, digital platforms, e-democracy, society, legal awareness, public position, media literacy, disinformation, civic activity.

Актуальність теми. Стрімка цифровізація та розвиток електронних сервісів змінюють способи формування суспільної позиції й правосвідомості громадян. ЗМІ, цифрові платформи та соціальні мережі стають основними каналами правового інформування, обговорення та громадської мобілізації, що відповідає конституційним гарантіям свободи слова й доступу до інформації.

Водночас поряд із зростанням правової культури та активізації громадян виникають ризики поширення дезінформації, маніпуляцій, кібератак і «слактивізму». Недостатня медіаграмотність, комерціалізація контенту та контрольована діяльність частини «лідерів думок» знижують позитивний потенціал цифрових технологій, а ініціативи надмірного державного контролю викликають занепокоєння щодо дотримання міжнародних стандартів приватності та свободи вираження поглядів.

Це зумовлює потребу у всебічному аналізі конструктивних і деструктивних аспектів цифрового впливу та пошуку шляхів мінімізації ризиків із збереженням демократичних свобод і розвитком правової культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впливу цифрових технологій, засобів масової інформації

та соціальних мереж на формування суспільної позиції та правосвідомості є однією з актуальних тем сучасної правової науки, яку досліджували такі українські вчені, як: О. Сахань, В. Рекун, С. Романюк, А. Руденко, Т. Поліщук, О. Величко. Водночас в умовах глобальної цифровізації та інформаційних викликів Україна стикається з низкою проблем, серед яких – поширення дезінформації, маніпуляція громадською думкою, явище «слактивізму» та ризики надмірного контролю онлайн-простору. Ці фактори істотно впливають на якість правосвідомості та рівень громадянської активності, що зумовлює необхідність поглибленого наукового вивчення як конструктивних, так і деструктивних аспектів цифрового впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне визначити ключові поняття, пов'язані з темою, зокрема зміст і сутність суспільної позиції та правосвідомості, а також окреслити специфіку цифрових технологій як сучасного інструменту їх формування.

Звертаємо увагу на концепцію А. І. Луцького, яка пропонує комплексне бачення правосвідомості як особливого різновиду суспільної свідомості, що забезпечує форму-

вання суб'єктивного образу чинного або бажаного права. Учений наголошує на її ролі як суб'єктивної основи права та необхідної умови його існування й розвитку. Важливим елементом цієї концепції є розуміння структури правосвідомості як системи взаємопов'язаних компонентів, внутрішня організація яких зумовлює цілісність і функціональність правової свідомості. Луцький А.І. підкреслює, що виокремлення структурних елементів носить умовний характер і залежить від методологічних підходів дослідника, оскільки у практичній площині всі елементи функціонують у тісній взаємодії та не можуть існувати автономно [1, с. 52].

Його підхід, який розглядає правосвідомість як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, добре узгоджується з сучасними умовами, коли цифрові технології створюють нові канали впливу на правові уявлення та установки громадян.

У цифровому середовищі інформаційні потоки, інтерактивна комунікація та віртуальні спільноти впливають на всі структурні елементи правосвідомості – від когнітивного (знання про право) до емоційно-ціннісного та поведінкового. Саме системний погляд А.І. Луцького дозволяє зрозуміти, що будь-які зміни в одному з елементів (наприклад, у рівні правової поінформованості) неминуче позначаються на інших (ціннісних орієнтирах чи правовій поведінці).

Суспільна позиція, як відзначає Романюк С.А., розглядається як система поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій, що визначає ставлення особи або соціальної групи до суспільно значущих явищ і процесів та зумовлює її активність у соціальному житті. Вона формується під впливом індивідуального досвіду, соціальних норм, культурних традицій і домінуючих ідеологічних настанов, а також залежить від рівня громадянської та правової свідомості [2, с. 118].

У цифрову епоху ці компоненти зазнають інтенсивного впливу через соціальні мережі, онлайн-ЗМІ, цифрові громадські платформи, де поширюється інформація, обговорюються правові проблеми та мобілізуються громадяни. У такий спосіб формування суспільної позиції – як системи переконань та установок щодо соціально значущих питань – відбувається паралельно зі зміною правосвідомості, причому вплив може бути як конструктивним (зростання правової обізнаності, розвиток критичного мислення), так і деструктивним (маніпуляція, поширення фейків).

З позиції конструктивного впливу, соціальні мережі, за О. Саханем, є ефективним інструментом комунікації у сфері державного управління та можуть використовуватися у двох ключових напрямках. Перший напрям – моніторинг суспільних настроїв, тобто дослідження того, як громадськість сприймає державну політику. Соціальні мережі надають значні можливості для аналізу та прогнозування розвитку подій: вивчення коментарів і дискусій дає змогу отримувати оперативний зворотний зв'язок, передбачати реакцію населення на конкретні рішення чи ініціативи, тестувати нові комунікаційні підходи та моделювати сценарії розвитку ситуації. В умовах гібридної війни особливо актуальним є своєчасне виявлення та нейтралізація інформаційних атак, спрямованих на розпалювання ворожнечі, з оцінкою рівня загрози для національної безпеки. Другий напрям – формування позитивної громадської думки шляхом активного залучення громадян до обговорення реформ і змін у державній політиці. Це сприяє зміцненню довіри до влади, підвищенню легітимності прийнятих рішень і розвитку активної громадянської позиції [3, с. 10; 4].

Засоби масової інформації відіграють провідну роль у поширенні відомостей про правові норми, процедури та події, пов'язані з правосуддям і правопорядком. Вони інформують громадян про нові закони, судові рішення,

а також про їхні права та обов'язки. Використовуючи різні формати – від новинних матеріалів до документальних фільмів – ЗМІ забезпечують доступність і зрозумілість правової інформації для широкого кола споживачів. Роз'яснення правових норм і процедур за допомогою різних медійних форматів становить важливий чинник розвитку правової культури суспільства. Сучасні дослідники підкреслюють, що цей процес є ключовим не лише для отримання громадянами знань про право, а й для формування їхнього розуміння та здатності застосовувати ці норми у практичній діяльності – відзначає Т.С. Поліщук [5, с. 342].

З урахуванням як конструктивного, так і деструктивного впливу, роль ЗМІ у формуванні правової культури суспільства виходить далеко за межі простого інформування. Вони не лише поширюють відомості про правові норми та події, а й активно впливають на громадську свідомість і ставлення до права.

З конструктивного боку, ЗМІ висвітлюють важливі правові проблеми та дискусії, створюючи платформу для обговорення та аналізу різних точок зору. Це сприяє кращому розумінню громадянами складних аспектів правової системи, розвитку критичного мислення та підвищенню правової самосвідомості. Вони можуть виконувати функцію «сторожа прав і свобод», викривати порушення прав людини, корупційні схеми, недоліки в роботі судової системи, а також мотивувати населення до громадської активності через участь у петиціях, акціях протесту чи інших формах суспільного впливу. Водночас деструктивний вплив ЗМІ проявляється у поширенні неперевіреної або упередженої інформації, маніпуляціях, сенсаційності подачі матеріалів, що може призводити до викривлення уявлень про право, зростання недовіри до правових інституцій чи радикалізації позицій громадян [5, с. 342-343].

Тому, ЗМІ є потужним чинником формування правової культури та суспільної свідомості, а забезпечення їх об'єктивності, достовірності та розвитку медіаграмотності населення є ключовими умовами збереження їх конструктивної ролі.

У межах нашого дослідження заслуговує на увагу підхід О. Величко та В. Рекун, які пропонують розглядати цифровізацію у двох вимірах – вузькому та широкому. У вузькому розумінні цифровізація визначається як процес перетворення інформації на цифрову форму, що відкриває нові можливості для розвитку окремих сфер життєдіяльності, зокрема у галузі правового інформування та громадської комунікації. У широкому розумінні вона постає як глобальний тренд, спрямований на ефективний розвиток різних сфер суспільного життя завдяки цифровому перетворенню інформації, що, своєю чергою, сприяє підвищенню якості життя та активізації громадян у суспільно-політичних процесах [6, с. 210].

Ця концепція узгоджується з позицією, висловленою у заяві Комітету з питань цифрової трансформації Верховної Ради України від 6 березня 2023 року, де наголошено, що цифровізація стала символом стійкості та спроможності держави, особливо в умовах війни, коли вкрай важливо забезпечити безперервність надання державних послуг через цифрові інструменти. Україна зміцнює свої позиції як лідер у сфері електронної демократії, адже ще до початку повномасштабного вторгнення було сформовано потужну спільноту е-демократії, а її інструменти впроваджувалися на національному та регіональному рівнях.

Прикладом цього є мобільний додаток «Дія», яким користуються понад 18 мільйонів громадян, що свідчить про ефективність цифрових сервісів у державному управлінні. Під час парламентських слухань також було порушено питання масштабування платформи е-демократії «Взаємодія», проведення онлайн-публічних консультацій та розвитку системи відкритих даних. При цьому електро-

нна демократія розглядається не лише як ІТ-інструмент, а як філософія, що інтегрує цифрові технології в офлайн-реальність, сприяючи формуванню активної громадянської позиції та правосвідомості [7].

Вважаємо, що цифровізація, особливо в контексті розвитку електронної демократії та цифрових сервісів, має як конструктивний, так і потенційно деструктивний вплив на формування суспільної позиції та правосвідомості. З конструктивного боку цифрові інструменти, зокрема «Дія» та «ВзаємоДія», забезпечують швидкий доступ до державних послуг, відкритих даних та правової інформації, створюють канали зворотного зв'язку з владою, стимулюють участь громадян у прийнятті рішень і сприяють розвитку правової культури. Вони підвищують прозорість управління, зміцнюють довіру до інституцій і розширюють можливості для громадського контролю.

Водночас існують і деструктивні чинники. До них належать поширення недостовірної інформації, маніпуляції громадською думкою, кібератаки, надмірний збір персональних даних та ризики, пов'язані з недостатнім рівнем медіаграмотності населення. У такому разі цифрове середовище може стати інструментом поляризації суспільства та зниження довіри до державних і правових інститутів.

Проблеми використання соціальних мереж у громадському секторі додатково ускладнюються низькою інформаційною культурою окремих державних службовців і публічних осіб, обмеженням можливості коментування чи видалення критичних висловлювань, а також «перенасиченням» інформаційного простору неперевіреним або малозначущим контентом. Деструктивний вплив підсилюють «лідери думок» на замовлення, цілеспрямована дезінформація та «веб-бригади», що маніпулюють дискусіями в інтернеті [7].

Окремою проблемою є спроби надмірного державного контролю інтернет-простору, зокрема через встановлення технічних засобів моніторингу та блокування сайтів, що може суперечити міжнародним стандартам захисту приватності, – відзначає Руденко А.Ф.

Додатковим викликом є явище «слактивізму» – обмеження громадської активності онлайн-діями, такими

як підписання петицій, розповсюдження хештегів чи «лайки», без переходу до реальних дій. Хоча соціальні мережі здатні швидко мобілізувати увагу до проблем, без спеціальних механізмів перенесення цієї активності в офлайн-сферу вона часто залишається лише віртуальною [7].

Висновки. Конституція України гарантує кожному право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію (ст. 34). Вона також закріплює принципи відкритості, прозорості та підзвітності органів державної влади, що створює правову основу для розвитку сучасних засобів комунікації, зокрема ЗМІ, цифрових платформ і соціальних мереж, як інструментів громадського контролю та формування правосвідомості.

ЗМІ залишаються провідним джерелом правової інформації, інформуючи про зміни в законодавстві, судові прецеденти, права та обов'язки громадян. Через новини, аналітику, інтерв'ю та документальні матеріали вони не лише доносять факти, а й формують суспільне бачення ролі права, стимулюючи розвиток правової культури.

Цифрові платформи (електронні петиції, сервіси відкритих даних, онлайн-консультації) та соціальні мережі стали інструментами прямої демократії, що дозволяють громадянам брати участь у дискусіях, ініціювати зміни та контролювати дії влади. Вони підвищують швидкість обміну інформацією, створюють умови для мобілізації громадської думки та зміцнюють взаємодію між суспільством і державою.

Водночас надмірна комерціалізація контенту, поширення фейкової інформації, діяльність «лідерів думок» на замовлення та цілеспрямовані інформаційні атаки можуть мати деструктивний вплив, знижуючи довіру до правових інститутів та викривлюючи уявлення про правову реальність. Тому, у поєднанні з конституційними гарантіями свободи слова та доступу до інформації, ЗМІ, цифрові платформи й соціальні мережі відіграють ключову роль у формуванні правосвідомості громадян, але водночас вимагають високого рівня медіаграмотності та правової культури для мінімізації ризиків маніпуляцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луцький А.І. Правосвідомість юриста як суб'єктивне відображення чинної правової ідеології. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 50-60.
2. Романюк С.А. Громадянська свідомість та суспільна позиція: теоретичний аналіз. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*. 2018. № 6. С. 112-120.
3. Руденко А.Ф. Соціальні мережі як ефективний засіб громадської самоорганізації в сучасній Україні. Відділ розвитку політичної системи Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-05/Rudenko-52ea7.pdf>.
4. Сахань О.М. Про використання соціальних мереж Інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 2. С. 143-154.
5. Поліщук Т.С. Засоби масової інформації як засіб формування правової культури українців: сучасний стан та перспективи розвитку. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2023. № 4 (82). С. 341-345.
6. Величко О., Рекун В. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 209-212.
7. Комітет з питань цифрової трансформації : Цифровізація сьогодні є найкращим прикладом стійкості та спроможності української держави. Ми маємо стати лідером у розвитку електронної демократії від 06 березня 2023 р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233872.html.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.